

بخش دوم

مجموعه کتابها

در فضیله زمان انتشار علم و معرفت
تالیف دکتر مجله رسیده است که از آن
چند تالیف در دسترس قرار می
گیرد.
از آن جمله عبارتند از:
تالیف دکتر مجله رسیده است که از آن
چند تالیف در دسترس قرار می
گیرد.
از آن جمله عبارتند از:
تالیف دکتر مجله رسیده است که از آن
چند تالیف در دسترس قرار می
گیرد.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

رتال جامع علوم انسانی

پروفیسر شہناز گل خان
پرنسپل، جامعہ اسلامیہ اسلامیہ
پرنسپل، جامعہ اسلامیہ اسلامیہ

بخش دوم

معرفی کتابها:

در فاصلهٔ زمان انتشار شمارهٔ نخست مجلهٔ امسال و شمارهٔ حاضر، چند کتاب بدفتر مجله رسیده است که از آن میان بمعرفی و ذکر نام برخی که جنبهٔ تاریخ دارند می‌پردازیم:

- ۱- آریامهر
 - ۲- اسناد مشروطه
 - ۳- يك تحقيق نوین دربارهٔ کابله‌شاهان
 - ۴- هفت کتیبهٔ قدیم
 - ۵- اسناد تاریخی وقایع مشروطهٔ ایران
 - ۶- یکصد و پنجاه سند تاریخی (از جلایریان تا پهلوی)
 - ۷- تاریخ اجتماعی ایران در عهد باستان
 - ۸- تاریخ آل مظفر (۲ جلد)
 - ۹- مجموعهٔ اسناد و مدارک فرخ‌خان امین‌الدوله (۲ جلد)
- از دکتر صادق کیا
تألیف ابراهیم صفائی
از استاد عبدالحی حبیبی
» » » »
بکوشش سرهنگ دکتر جهانگیر قائم مقامی
» » » »
تألیف دکتر محمد جواد مشکور
استاد دانشسرای عالی
از دکتر حسینقلی ستوده
» »
کریم اصغها نیان و قدرت‌اله روشنی

آریامهر : از دکتر صادق کیا

از انتشارات وزارت فرهنگ و هنر - تهران مهر ۱۳۴۶

۲۲۵ ص + ۶ - قطع رحلی

این کتاب نفیس که با طرحی خاص و کاغذ و جلد مجلل و زیبا و بانهایت ظرافت و حسن سلیقه بچاپ رسیده است اگر چه در مهر ماه سال ۱۳۴۶ و بمناسبت جشن تاجگذاری اعلیحضرت همایون شاهنشاه آریامهر چاپ و منتشر شده است ولی چون بتازگی بدست ما رسیده لازم دانستیم سخنی درباره آن بگوئیم . مؤلف دانشمند آن جناب آقای دکتر صادق کیا ، استاد دانشگاه تهران و معاون وزارت فرهنگ و هنر در مقدمه کتاب می نویسد .

« چون برگزیدن عنوان برای پادشاهان از « آئینهای بسیار کهن ایرانی است و شاهنشاه با پذیرفتن « این عنوان زیبا و برازنده يك آئین ملی باستانی را زنده « کرده اند ، شایسته بود که بررسی ویژه ای درباره این « عنوان و آئین لقب نهادن بر شهاریاران ایران و لقبهای « آنان انجام گیرد ... »

« چنان که در این کتاب دیده می شود همه « پادشاهان ایران از کیومرث تا یزدگرد شهاریار لقب « داشته اند و لقبهای آنان همه ایرانی بوده است . پس از « روائی اسلام بویژه تا سده هفتم هجری نیز بسیاری از « کسانی که بر ایران و یا بخشی از آن فرمانروائی یافته اند ، « لقب داشته اند ولی لقبهای آنان ایرانی نبوده است .

«زیاریان ، دیلمیان ، اصفهبدان طبرستان و استنداران»
 «رویان با آن که خود را از ایرانیان نژاده می‌دانستند و به»
 «فرهنگ ایران مهر می‌ورزیدند و در نگاهداری آن»
 «می‌کوشیدند و نامهای زیبای ایرانی بر فرزندان خود»
 «می‌نهادند، لقب ایرانی نداشته‌اند . پس از هزار و سیصد»
 «سال این نخستین بار است که شهریار ایران عنوان ایرانی»
 «پذیرفته است. این پذیرش نموداری از دل‌بستگی ژرف»
 «شاهنشاه ما به زبان و فرهنگ ایران و گذشته تابناک و»
 «درخشان آن است» .

بنابراین پیدا است که موضوع کتاب درباره لقب «آریامهر» به معنی
 «خورشید آریا» (ص ۱ - ص ۶۲) و لقبهای شصت و پنج تن از پادشاهان ایرانی -
 از کیومرث تا یزدگرد شهریار - (ص ۶۴ - ص ۲۰۶) می‌باشد .

این کتاب يك اثر تحقیقی و بسیار جالب است که حتی يك نگاه زود گذر
 هم زحمت فراوان و دقت بسیار استاد را نشان میدهد. نکته جالبتر در این
 کتاب ، امانت‌داری مؤلف دانشمند آن است که کوچکترین نکته و مطلبی که
 از دیگران بوده و در کتاب آمده است، مرجع و مأخذ آنرا در پای صفحات بدست
 داده‌اند و این يك اصل مهم در تحقیق است و رعایت آن لازم می‌باشد ولی متأسفانه
 بسیاری از نویسندگان و محققان ما، نه تنها این اصل مهم را رعایت نمی‌کنند
 بلکه رعایت آن را بغلط ، کسر شأن و مادون مقام علمی خود هم میدانند .
 در پایان کتاب ، بنابر معمول مؤلفان ، فهرستی از مأخذ و مراجع تألیف
 (از ص ۲۱۵ تا ص ۲۲۵) می‌بینیم ولی این فهرست از سیاق سایر فهرست‌های
 که برخی از مؤلفان بمنظور فضل فروشی ، نام تعداد بیشماری از کتابها و
 مؤلفات را در پایان کتاب خود باسماخذ و مراجع تألیف خویش ذکر می‌کنند
 و چون در آنها دقت و تعمق شود معلوم می‌گردد که نه تنها به بسیاری از آنها
 مراجعه نشده بلکه اغلب آنها هم باموضوع کتاب مؤلف ابداً ارتباطی ندارند

و از این گونه تالیفات بسیار سراغ داریم و در این جا بی مناسبت نیست برای نشان دادن نمونه، به یکی از آنها که جزو انتشارات یکی از مؤسسات فرهنگی بچاپ رسیده، بی آنکه نام کتاب و اسم تهیه کننده آنرا یادآور شویم اشاره می نمائیم. این کتاب که فقط جلد یکم آن در سال ۱۳۲۹ منتشر شده، درباره تاریخ ادبیات یکی از کشورهای بزرگ جهان است و هنگامی که من آنرا دیدم بسبب احاطه مؤلف بموضوع کتاب و وقوف کامل او به مسأله مورد تالیف نسبت به مؤلف و دانشمند آن بی اختیار در خود احساس احترام عمیقی کردم اما تصادفاً چندی بعد کتابی بزبان خارجی درباره همان موضوع بدستم رسید و چون خوب دقت کردم معلوم شد نسخه اصلی همان کتاب است که بی هیچ کم و کاست بفارسی ترجمه شده بود ولی مترجم حق ناشناس که انصافاً بخوبی از عهده ترجمه هم برآمده بود نه تنها نامی از مؤلف کتاب نیاورده بود بلکه علی الاطلاق کتاب را تالیف مطلق خود معرفی کرده بود و برای آنکه سنگ تمام هم گذاشته باشد نام یکصد و شصت کتاب و رساله را بنام مأخذ تالیف خود (!؟) در پایان کتاب اضافه نموده بود.

بهر حال، نگاهی بفهرست کتاب آریامهر که شامل نام و مشخصات یکصد و هشتاد و شش کتاب و رساله و مقاله بزبانهای فارسی، عربی، پهلوی، ترکی و اروپائی است و تطبیق آنها بازیرنویسهای صفحات کتاب باردیگر نیز عظمت کار و زحمت فراوانی را که مؤلف دانشمند آن برای تالیف چنین کتابی نفیس بر خود هموار نموده است آشکار میسازد، از امتیازات دیگر این کتاب آن است که برخلاف کتابهای چاپ ایران بدون غلط چاپی میباشد.

اما متأسفانه نقصی هم در قامت رعناى این اثر نفیس پیدا است که از اشاره به آن ناگزیریم و آن نبودن فهرست اعلام در کتاب است که با وجود آنکه نام بسیاری از کسان قبایل و اسامی جغرافیائی در متن کتاب آمده معیناً از تهیه و تنظیم فهرست آنها خودداری شده است. ولی این نقص باز از اهمیت و ارزش این اثر گوانبها نمی کاهد و ما توفیق استاد عالیقدر جناب آقای دکتر صادق کیارا در انتشار این گونه تالیفات آرزو مندیم.

۲

اسناد مشروطه : تالیف ابراهیم صفائی

چاپ شرق - تهران سال ۱۳۴۸ - ۱۹۲ صفحه بقطع وزیری

کتابی که بتازگی و در این رویه سال منتشر شده است اثر دیگری از فاضل محترم آقای ابراهیم صفائی است که همت و کوشش ایشان در انتشار اسناد و مدارک تاریخی دوره قاجاریه بهمه جهت شایسته تکریم است ، این کتاب یعنی «اسناد مشروطه» حاوی هیجده نامه و یادداشت از میرزا محمد خان و کیل الدوله است که چندین سال منشی مخصوص و وزیر تحریرات مظفرالدین شاه بوده است و مؤلف ضمن اینکه عکس نامه‌ها و یادداشت های وکیل الدوله را عیناً کلیشه نموده ، متن آنها را نیز خواننده و باز نویس کرده است ، حواشی و توضیحاتی که در پای صفحات و بمقتضای احوال نوشته شده برای روشن ساختن مطالب و شناسانیدن اشخاصی که از آنها در متن ذکری بمیان آمده بسیار مفید و سودمند است و جنبه تحقیقی بکتاب داده است که میتواند در جای خود از مراجع معتبر تحقیق در تاریخ معاصر ایران باشد اما نکاتی هم که بنظر رسیده و باید به آنها اشارتی - اگر چه مختصر هم باشد - بکنیم :

۱ - مؤلف در سر آغاز کتاب مینویسد: «من» از چندین سال پیش بیژوهش در تاریخ قرن اخیر ایران پرداختم صدها سند پراچ زمان قاجاریه را در بیوگرافی های « رهبران مشروطه» و مجله های نگین و وحید و خواندنی ها منتشر ساختم و با انتشار کتابهای و اسناد سیاسی دوران قاجاریه و گزارشهای سیاسی علاءالملک در کار تحقیق رویدادهای تاریخی راهی تازه و اطمینان بخش در پیش گرفتم» و سپس می گوید «شیوه کار من ، که شاید در ایران تا زگی داشت محل توجه پژوهشگران و دوستان اران تاریخ قرار گرفت .» (ص ۵)

ما در اینجا بمؤلف فاضل «اسناد مشروطه» نسبت خود ستائی نمی‌دهیم اما نباید ناگفته‌هم بگذریم که ایشان تنها بدآوری رفته‌اند زیرا انتشار اسناد و استفاده از آنها در تحقیقات تاریخی، کاری است که در کشورهای دیگر بیش از دو بیست سال است سابقه دارد و در ایران ماهم بیش از انتشار شماره یکم «رهبران مشروطه» که نخستین اثر آقای ابراهیم صفائی است (آذرماه ۱۳۴۲) محققان و نویسندگان دیگری این روش را بکار بسته بودند از جمله آقای دکتر فریدون آدمیت در کتاب امیر کبیر در ایران (۱۳۲۳) و آقای محمود فرهاد معتمد در کتابهای «سپهسالار اعظم» (۱۳۲۵) و «تاریخ روابط ایران و عثمانی» (۱۳۳۷) و نیز آقای دکتر ابراهیم تیموری در کتاب مستند «عصر بی‌خبری» (۱۳۳۲) که خود مجموعه‌ای سرشار از اسناد سیاسی است و تاریخ تألیف و انتشار این کتابها و همچنین مقالاتی که بر اساس اسناد سیاسی و آرشیوی در برخی از مجلات مانند یغما از سالها پیش منتشر میشده است همگی بر تألیفات آقای صفائی مقدم است.

۲ - مطالعه کتاب بخصوص مقدمه آن چنین نشان میدهد که کتاب اسناد مشروطه در واقع يك لایحه دفاعیه دیگر درباره براءت ساحت میرزا علی اصغر خان اتابک است که ما از بحث درباره آن در این جا میگذریم.

۳ - در این گونه مجموعه‌ها باید تقدم و تأخر اسناد از روی تاریخ نگارش آنها رعایت شود تا با مطالعه و بررسی رویدادهای متوالی بتوان نتایج روشنتر و بهتر بدست آورد اما در این کتاب تاریخ نگارش گزارشهای هیجده گانه (بجز یکی) معلوم نیست و مؤلف هم زحمت تعیین تاریخ آنها را اگر چه تقریبی هم بوده باشد - از روی قرائنی که محاله در متن هر يك از گزارشها موجود است بخود نداده‌اند.

۴ - کتاب فهرست اعلام (جغرافیا، اماکن قبایل و کسان) که لازمه يك اثر تحقیقی و تاریخی است، ندارد.

۵ - در پایان کتاب، روزنامه‌مخارج زمان اقامت مظفرالدین‌شاه در فرنگ درج شده است و آن بخط سیاقی است «بجا» بود مؤلف اولاً این صورت را مانند هیجده گزارش دیگر با حروف سربی نیز چاپ می‌کردند ثانیاً ارقام سیاقی را که بسیاری از محققان جوان امروز با آن آشنا نیستند، به صورت اعداد و ارقام حساب ترجمه می‌نمودند.

۶ - مؤلف مرجع و منبع اسناد خود را بدست نداده است بدین معنی که نمیدانیم این اسناد متعلق به کی و در کجا بوده است و این کار چه بعمد و چه به سهو روی داده باشد در یک کار تحقیقی درست نیست و بعلاوه برخلاف اصل امانت تحقیقی است زیرا چه بسا که در خوانندگان موجب تردید در اصلت سند و یا تعبیر به نظرات خصوصی مؤلف خواهد شد.

۷ - از غلطهای چاپی کتاب (اگر در آن وجود داشته باشد) صحبتی نمی‌کنیم زیرا بعقیده ما اولاً وجود غلط و یا غلطهای چاپی نقص و عیب یک کتاب تحقیقی نیست بویژه که بایک غلطنامه می‌توان رفع آن «نقص و عیب» نمود. ثانیاً در انتقاد از یک کتاب، گفتگو باید بر سر مسائل و نکات مهمتر، باشد، باید از نحوه تألیف و ترتیب کتاب و از صحت و سقم مطالب آن گفتگو کرد. ارزش وجودی مطالب کتاب را باید سنجید و میزان اعتبار و اصلت نکات مندرج در آن را باید روشن نمود.

ولی بهر حال، کتاب اسناد مشروطه از مدارک ارزشمند است که بکار تدوین تاریخ مشروطه می‌آید و انتظار میرود مؤلف فاضل آن با انتشار مجموعه‌های دیگری از اسناد و مدارک سیاسی و اداری که هنوز بصورت خطی باقیست و در اختیار دارند دست بزنند.

۳

يك تحقيق نوين دربارهٔ كابلشاهان : از پوهاند عبدالحي حبيبي

نشریه شماره ۹۰ از انتشارات انجمن تاریخ افغانستان - کابل - ۱۳۴۸ شهریور ۱۳۴۸ - ۴۰ ص - قطع جیبی .

استاد عبدالحي حبيبي را اهل تحقيق بخوبي می شناسند و با آثار او که بفارسی و دربارهٔ تاریخ ایران بصورت کتاب و یا بشکل مقالاتی در مجلات فارسی بچاپ رسیده است آشنائی دارند. استاد حبيبي از مورخان پرکار و رئیس انجمن تاریخ افغانستان و استاد دانشگاه کابل است و رسالهٔ «يك تحقيق نوين دربارهٔ كابلشاهان» حاصل کار اصیل و دقیق اوست .

تاریخ سلسله امرای کابلشاهان که بنا بر تحقیقات استاد عبدالحي حبيبي (کتاب افغانستان بعد از اسلام - ج ۱ ص ۷۱ تا ص ۱۰۴) از حدود دو قرن پیش از اسلام و تا مدتی بعد در کابل حکومت داشته اند، بخوبي روشن نیست و در کتابهای تاریخی ایران مثل تاریخ طبری و فتوح البلدان بلدازی هم تنها ذکر مختصری از این خاندان دیده میشود رسالهٔ مورد بحث ، تحقيق تازه ایست دربارهٔ تاریخ این خاندان که نکاتی در آن تاریخ را روشن میکند. این کتاب با کوچکی حجم و کمی صفحات متضمن مطالب تازه ایست که استاد عبدالحي حبيبي با حوصله و پشتکاری که خاص خود ایشان است دربارهٔ یکی از امرای این خاندان بدست آورده اند و این امیر تا کنون در تاریخ کابلشاهان شناخته میشود. کتاب در «مطبعة» افغانستان بچاپ رسیده و برای کتاب جزاینکه فهرست اعلام و مأخذ و منابع ندارد، هیچ ایرادی نمیتوان گرفت .

۴

هفت کتیبه قدیم از پوهاند عبدالحی حبیبی

نشریه شماره ۹۲ از انتشارات انجمن تاریخ افغانستان - کابل - خرداد ۱۳۴۸ -
بقطع غشتی - ۵۳ ص

رساله هفت کتیبه قدیم که نودو دومین نشریه انجمن تاریخ افغانستان
است از تحقیقات استاد عبدالحی حبیبی است .

در این رساله از سنگنبشته‌های روز کاران، جفتو و توجی وزیرستان که
برسم الخط‌های یونانی، زبان دری قدیم و سنسکریت و عربی بدست آمده‌اند،
گفتگو شده است .

مؤلف خود میگوید: « این رساله را متمم رساله تحقیق نوین در تاریخ
کابلشاهان که چندی قبل انتشار یافت باید شمرد و هم مطالب جدیدی رادز
پیرامون موضوع رساله لویکان غزنه و خاندان حکمرانان گردیز . اضافه
میکند که ائمه این مقاصد در روشن ساختن تاریخ اوائل اول اسلامی سودمند
است . »

این رساله نیز مانند رساله دیگر استاد حبیبی فاقد فهرس اعلام و منابع
است .

۵

اسناد تاریخی وقایع مشروطه ایران : بکوشش سرهنک جهانگیر قائم مقامی
تهران - طبع و زیری ۱۳۴۰ م + ۱۰ م مقدمه + ۲۲ م فهرستها. از انتشارات کتابفروشی
طهوری .

۶

یکصد و پنجاه سند تاریخی (از جلایریان تا پهلوی) بکوشش سرهنگ جهانگیر قائم مقامی

تهران - قطع و زیری ۳۸۰ + ۵۲ ص فهرستها و ۱۹۵ عکس از اسناد کتاب نشریه ستاد بزرگ ارتشداران (کمیته تاریخ)

بحث و انتقاد درباره کتابهای ردیفه و ۶ را بسبب اینکه هر دو کتاب خود تألیف مدیر این مجله میباشد به مجلات و نویسندگان دیگر واگذار میکنیم.

۷

تاریخ اجتماعی ایران در عهد باستان : تألیف دکتر محمد جواد شکور

از انتشارات دانشرای عالی - تهران ۱۳۴۷ بقطع و زیری ۵۰۱ صفحه + ۷۱ صفحه فهرست منابع + ۶۸ صفحه فهرستها.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
رتال جامع علوم انسانی

۸

تاریخ آل مظفر : تألیف دکتر حسینقلی ستوده

از انتشارات دانشگاه تهران - سالهای ۱۳۴۶ و ۱۳۴۸ ۲۳۰ ص + ۵۸۰ ص فهرست منابع + ۳۷ صفحه فهرستها. بقطع و زیری.

از دو کتاب ردیفهای ۸۷ در شماره آینده گفتگو خواهیم کرد.

۹

«جائیکه اسناد و مدارك نیست
تاریخ هم نیست»
سگنوبوس مورخ فرانسوی

مجموعه اسناد و مدارك فرخ خان امین الدوله

جلد اول - مربوط به سالهای ۱۲۴۹-۱۲۷۳، بکوشش
کریم اصفهانیان و قدرت‌اله روشنی، انتشارات دانشگاه تهران
۱۳۴۶ شمسی، قطع وزیری، ص ۴۵۸ و یک مقدمه به زبان
فرانس

جلد دوم - اسناد مربوط به سال ۱۲۷۴، بکوشش
کریم اصفهانیان، نشریه شماره ۱۱۵۵/۲ دانشگاه تهران،
۱۳۴۷ شمسی، قطع وزیری ص ۳۹۲، با مقدمه به زبان فرانس

این کتابها مجموعه‌ای از اسناد و مدارك مربوط به فرخ خان امین الدوله
کاشی است که موضوع آنها حل و قطع جنگ ایران و انگلیس بر سر مسأله
هرات و مسائل گوناگون دیگر مربوط به سیاست داخلی و خارجی دوران
سلطنت قاجارها است، که در حقیقت مدارك دست اول بوده و تا کنون از
دسترس اهل تحقیق دور بوده و برای اولین بار منتشر می‌شود.

جدا شدن هرات و افغانستان از ایران پس از دوران سلطنت (نادرشاه)
از وقایع بسیار دردآور بوده است.

از بدو تشکیل سلطنت قاجاریه تا اواسط پادشاهی (ناصرالدینشاه)
محاصره هرات و اردو کشی‌های متعدد برای تسخیر آن به کرات مورد توجه
بوده است.

آقا محمدخان و فتحعلیشاه هر دو مایل بودند که سرزمین افغانستان را

دوباره تصرف نمایند. از این رو فتحعلیشاه، عباس میرزا ولیعهد و نایب السلطنه خود را به تسخیر هرات مأمور نمود و این تصمیم شاه که مخالف با سیاست آن روزی انگلستان بود گرفتاری های تازه ای برای ایران فراهم ساخت که منجر به انتزاع قطعی تمام افغانستان از ایران گردید.

پس از آنکه عباس میرزا از جانب پدر مأمور تسخیر هرات شد، با انحراف مزاج و کسالت شدید، فرزندان خود (محمد میرزا) و (خسرو میرزا) را از دوطرف به محاصره هرات فرستاد و خود نیز با میرزا ابوالقاسم قائم مقام به خراسان آمد.

انگلیس ها در این موقع با عزیمت عباس میرزا به سوی هرات جداً مخالفتی کردند و سعی داشتند که وسائل انصراف شاه را فراهم آورند، با آمدن محمد میرزا و قائم مقام، کار محاصره هرات رو به پیشرفت بود و نزدیک بود آن شهر گشاده شود، لیکن ناگهان خبر فوت عباس میرزا رسید و محمد میرزا مجبور شد به سرعت راه طهران را پیش گرفته و با کامران افغان صلح نماید و با این ترتیب لشکر کشی به هرات در زمان فتحعلیشاه، بدون نتیجه و با ناکامی پایان رسید. یکسال بعد فتحعلیشاه نیز فوت کرد، کار تسخیر هرات به عهد محمد شاه کشید و وی که با خود عهد کرده بود هر وقت بتواند کار هرات را خاتمه دهد به جمع آوری سپاه پرداخت و قصد کرد که خود به هرات رفته و کار آنجا را یکسر کند، انگلیسها نیز بهر وسیله که می توانستند کارشکنی کردند، بالجملة کار محاصره هرات قریب ده ماه طول کشید، شاهزادگان افغان چندین بار حاضر شدند تسلیم شوند و سقوط هرات قطعی بود که (مک نیل) وزیر مختار انگلیس در ایران وارد اردوی ایران شده تقاضا نمود با پادشاه ایران ملاقات نماید.

در این ملاقات وزیر مختار انگلیس تقاضا نمود جنگ را موقوف سازند، پادشاه تقاضای وی را رد نمود. در ملاقات دیگر وزیر مختار اصرار کرد که واسطه صلح شود، باز شاه حاضر به وساطت نمایندۀ انگلیس نگردید. مک نیل

که در این موقع دنبال بهانه می گشت که روابط خود را با دربار ایران قطع کند، به لندن عزیمت نمود و چون مأمورین انگلیس جلادت قشون ایران را دیدند و دانستند که کار هرات خاتمه یافته و قریباً سقوط خواهد کرد به ایران اعلان جنگ دادند و کشتیهای انگلیسی در خارک سرباز پیاده نمودند و باین ترتیب محمد شاه با تهدید صریح انگلیس به جنگ با ایران و اشغال کرانه های خلیج فارس ، با یأس کامل دست از هرات برداشت .

مسئله هرات ، عنوان بهانه جوئی به دست عمال انگلیسی داده و روابط دو کشور را برهم زده مدت ها باعث نگر و کدورت بین دولتین ایران و انگلیس گردید . « مراجعه شود به تواریخ دوره قاجار و کتاب مأموریت آجودانباشی و مخزن الوقایع ،

دو جلد کتاب حاضر ، پرتو تازه ای بر تاریکی های قرن سیزدهم هجری می افکند و بسیاری از حقایق تاریخی مربوط به کیفیت هرات را که از وقایع مهم تاریخی ایران در قرن گذشته است نشان می دهد .

این اسناد از طرف آقای حسنعلی غفاری (معاون الدوله) نوه فرخ خان برای چاپ و انتشار در اختیار دانشگاه تهران گذارده شده و اطلاعات تازه و دست اول در اختیار مورخان قرار می دهد و وسیله اساسی در پیشرفت تحقیقات تاریخی است .

این اسناد همه متعلق است به وقایع یکصد سال قبل بلکه بیشتر که بکلی جزء تاریخ شده است و بطور کلی دوتنوع است :

یکدسته ، اصل فرمان و اختیار نامه ، دستور العمل ، دستخط های شاه و نامه های میرزا آقاخان صدراعظم و وزیر خارجه و کسان دیگر است که از تصرفات روزگار مصون و در تصرف خاندان غفاری مانده است و طبعاً اوراق پراکنده غیر مدونی است .

قسمت دیگر، سواد اسناد و مراسلاتی است که به مرسوم زمان پس از صدور، در دفتری سواد برداری و به اصطلاح ثبت می شده است، که طبعاً بررسی آنها

معرف طرز اداره و روش حکومت و چگونگی ضوابط و روابط امور کلی آن زمان می‌باشد.

اسناد این کتاب بیشتر در موضوع دشمنی انگلیس‌ها با ایران بر سر هرات است، اما در حاشیه این فاجعه، مسائل دیگری هم پیش آمده است که دانستن آن بر هر ایرانی لازم است و اهم آنها یکی سیاست روسیه در قبال انگلیس و ایران است و دیگر سیاست عثمانی‌ها.

روس‌ها، بعنوان (حفظ صلح در آسیا) نمی‌خواستند با انگلیس‌ها گلاویز شوند، تا کمکی به ایران کرده باشند، علی‌الخصوص که ضعف ایران به نفع آنها نیز بوده. از این روی پیوسته به ایران توصیه می‌کردند که از سر هرات بگذرد و ماجری را کوتاه سازد و این بطور غیر مستقیم کمکی بود به انگلستان.

عثمانی‌ها نیز «شریک دزد و رفیق قافله» بودند و با سیاست دورویه با ایران معامله و از آن بدتر به مرزهای ایران دست‌اندازی می‌کردند.

اولیای دولت ایران هم که در آن روز گار نه شجاعت داشتند و نه تدبیر و با سعی در نابودی قائم مقام‌ها و امیر کبیرها، زمینه برای روی کار آمدن دست‌نشانندگان بیگانه و افرادی علاقه‌طوری آماده شده بود که در قضیه هرات با همه گزارشهای امثال (حسام السلطنه) و سایر رجال وطن دوست و شرافتمند باز به عجله تسلیم درخواست‌ها و تحکیمات دولت انگلیس شدند و فرخ‌خان امین‌الدوله را به امضای عهدنامه صلح با انگلستان مأمور ساختند.

این اسناد و مدارک در دو قسمت بشرح زیر منتشر شده است:

جلد اول - مربوط به سالهای ۱۲۴۹-۱۲۷۳ است که بکوشش کریم -

اصفهانیان و قدرت‌الله روشنی زعفرانلو تنظیم و انتشار یافته است

جلد دوم - این اسناد خود در ۲ بخش تنظیم گردیده، بخش اول دنباله جلد اول

و بخش دوم مربوط به سال ۱۲۷۴ تا ذی‌القعدة همان سال است. تنظیم و تدوین این

قسمت در عهده آقای کریم اصفهانیان بوده است، وی با دقت نظر و حوصله بسیار، یک‌یک اوراق و اسناد را خوانده و استنساخ و مقابله کرده و آنها را بر حسب تاریخ

تنظیم نموده است.

کاغذ و چاپ و کلیشه‌ها و صحافی کتاب مانند سایر انتشارات دانشگاه تهران بسیار خوب و ممتاز است .

هر دو مجلد کتاب با تنظیم فهرست‌های جامع و تحشیه و تذئیل و توضیحات لازم ، مفید فایده بیشتر شده است .

کمک و راهنمایی دانشمند محترم آقای (حسین محبوبی اردکانی) در تصحیح متن و توضیح مطالب و بیان مشکلات کتاب که مصححین و تنظیم کنندگان رایاری کرده‌اند بر مزایای کتاب افزوده است .

این بود مختصری از معرفی این دو جلد کتاب مفید که مطمئناً مورد استفاده اهل تحقیق قرار خواهد گرفت . اما هنوز این گنجینه کم نظیر، به اتمام نرسیده و امید است در مجلدات بعد نامه‌ها و اسناد مربوط به سال‌های ۱۲۷۴ تا ۱۲۸۸ نیز به زیور طبع در آید و این مجموعه کامل شود .

« پایان »

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی